

Cetatea Cavalerilor

2023 – ANUL IULIU MAIU !

NR. 6(34) Iunie 2023

Nr. 6 (34)/ Iunie 2023

Cetatea Cavalerilor

Fondator: Col. r. Dr. Constantin MOȘINCAT
Editor: Asociația Națională a Cavalerilor de Cluj
Editura Tipo MC, Oradea-2020

Cartea Mea e și a Ta! ISSN 2734-6889 - ISSN-L 2734 - 6889

TEATRUL JAPONEZ PE SCENE DIN Ungaria și TRANSILVANIA

Prof. univ. dr. Mircea POPA

Teatrul japonez a rămas multă vreme aproape necunoscut europenilor. Aceasta pentru că Japonia a fost multă vreme un teritoriu greu accesibil pentru străini, apoi pentru că era prea legat de tradițiile seculare sociale și politice, specifice, fapt care a determinat pentru fiecare gen reguli și canoane foarte precise, cum ar fi cele ale teatrului *no*, ale teatrului *Kabuki* sau ale artei păpușarilor de tip *bunraku*. Rolul lor era acela de a conserva elementele viabile ale unui trecut cultural foarte agitat, în care rivalitățile de castă și clanuri erau mereu prezente (samuraiul, gheișa -personagii mereu prezente); reînviind obiceiuri, datine, corporatism seniorial, îmbrăcăminte și comportament scenic particular. Deschiderea spre Europa a fost operată abia încercând cu anul 1868, când Japonia cunoaște o nouă perioadă, social-politică denumită Meiji, iar arta teatrală cunoscută sub numele de Ūn a fost pusă pentru întâia oară sub semnul dialogului cu lumea europeană, a desființării barierelor care o închistau și a deschiderii spre toate fruntariile. Ca atare și în acest sector pătrund vizibile influențe moderniste. O dată cu ele au început să fie părăsite, într-o oarecare măsură, și cutumele exclusiviste care rezervau jocul de teatru ca pe un privilegiu și un atribut al bărbaților, cărora le revenea absolut toate rolurile pe care piesele de teatru le presupuneau. O altă cutumă care a început să fie părăsită a fost aceea privitoare la transmiterea textelor dramatice prin viu grai, în Japonia fiind prevăzute restricții privind copierea și transmiterea de texte pe calea scrisului.

Era Meiji, inițiată în 1868, a fost de bun augur sub multiple aspecte. Mai întâi o serie de actori japonezi își fac apariția în principalele capitale și orașe europene și prezintă publicului de aici o serie de spectacole care anterior n-ar fi putut fi văzute. Mai timorate la început, aceste trupe acceptă în unele cazuri tutela unor companii autohtone deja impuse, năzuind ca prin formula mixtă, să facă o trecere mai lină, de acomodare cu specificul japonez, spre a nu șoca gusturile europene tradiționale. În acest fel cea dintâi trupă străină care își propune să familiarizeze gustul europenilor cu teatrul japonez e, probabil, cea a unui român stabilit în Franța, a cărui istorie e învăluită încă într-un oarecare mister. Actorul francez cu nume românesc se cheamă Charles Arbore și, în 1885, el s-a încumetat să vină să dea spectacole în Transilvania, la Cluj și la Oradea, spectacole despre care scriu ziarurile maghiare ale timpului. Împreună cu el se afirmă și o trupă japoneză, căreia îi este rezervată partea a doua a spectacolelor. Astfel, cotidianul „*Magyar Polgár*” (Cetățeanul maghiar) din Cluj, relatează următoarele în numărul lui din 16 iulie 1885: „Partea a doua a spectacolului a fost întregită cu trupa teatrului japonez. Programul a fost împărțit în patru acte, cele șapte persoane, dintre care trei copii, și-au etalat, pe lângă arta actoricească și iscusința lor acrobatică, prezentând momente străbătute de un curaj de invidiat, care cer un efort deosebit, actorii punându-și în joc nu numai priceperea lor fantastică, prin libertatea scenică, ci și precizia cu care au dus la bun sfârșit cele patru acte. Nouă, spectatorilor ni s-a oprit și respirația când trupa a prezentat scene pline de curaj. Scenele dificile au fost duse la bun sfârșit cu mult sânge rece de întreaga trupă”.

Clujul a fost în vara lui 1885 gazda unor spectacole de neuitat, cu o afluență, de public mereu crescută, ceea ce a făcut ca trupa în cauză să nu plece până ce publicul nu a fost deplin satisfăcut. Au fost date în total nouă spectacole, mai toate cu săli arhipline, la reprezentații venind de cele mai multe ori și amatori din localitățile rurale și urbane vecine. Vocile și comentariile din presă au însoțit de fiecare dată spectacolele cu o sumedenie de aprecieri și remarci pozitive, unele dintre ele venite chiar din partea unor profesioniști: „Actorii noștri erau entuziasmați de noua artă a musafirilor, de reprezentațiile lor deosebite, de aerul acela firesc pe care-l afixau chiar și atunci când situația era extrem de tensionată”.

Trupa de care vorbim este numită trupa „Torikatto” și despre ea se știe că anterior ea a dat spectacole la Londra, în „Palatul de Cristal”, unde s-a făcut remarcată, toate cele șapte persoane care o compun fiind dezvăluite publicului cu numele lor autentic: Torikatto, Duscha, Thorai, Thora, Cico, Ghirso și Saito.

Pe lângă spectacolele de la Cluj, trupa Torikatto a dat reprezentații și la Oradea, unde succesul a fost la fel impresionant. Publicația locală „Nagyvárad”(Oradea) scria în numărul ei 29 din iulie 1885 aceste cuvinte: „Așa o trupă, unde protagoniștii stăpânesc cu atâta precizie arta puterii și a dansului n-am întâlnit poate niciodată pe tot cuprinsul Ungariei”, dovadă că arta teatrală era încă puternic legată de reprezentații scenice cu pantomimă, dans și acrobație, domenii în care japonezii erau neîntrețuți, atuurile lor în cucerirea publicului stând și în agilitatea mișcărilor, salturilor de circ și a unui dinamism al trupurilor legate de atracția spectaculară a puterii corporale, a întrecerilor fizice. Un articol din ziarul orădean „Szabadság” (Libertatea) din 1 august 1885 sublinia tocmai acest aspect caracteristic: modul cum trupa a știut să lege și să integreze măiestria acrobatică cu arta teatrală. În acest sens se poate vorbi de alternanța dintre scenele domestice, de un oarecare lirism și lipsă de tensiune teatrală, cu cele care conduc la confruntări și conflicte deschise, rezolvate de foarte multe ori la modul tragic. Acest lucru poate fi constat și în piesa principală pe care trupa a oferit-o publicului orădean, cea care poartă numele de *Fata grădinarului*.

Au trecut câțiva ani până o nouă trupă japoneză și-a făcut apariția la Oradea. E vorba de trupa Mitsuta, care joacă teatru la Oradea în primele zile ale anului 1888, dar nu aflăm nimic despre repertoriu. Știm doar că și ea s-a bucurat de o bună primire din partea publicului.

Anii următori nu mai sunt favorabili turneelor artistice, în schimb informațiile de presă despre teatrul japonez sunt tot mai numeroase. Presa aduce la un moment dat noutăți legate de spectacolele trupei Medisa din Tokio, apoi despre cele ale lui Danduro și Sadanyi sau despre turneul unei alte trupe japoneze în Germania și Austria în 1896. Prin intermediul lor, teatrul japonez de tip Kabuki pune mare accent pe dans și muzică, devine tot mai familiar și spectatorului de teatru din Europa, care se lasă cucerit de atmosfera de reverie creată prin intermediul muzicii de suflători, dar și prin chitățile și tobele utilizate. Trupa muzicală face parte propriu-zis din spectacol, fiind amplasată într-un colț al scenei, de care era despărțită printr-o „sită” specială. Acum au loc și alte inovații binevenite în teatrul reprezentabil, și imobilismul din piesele vechi, monologurile interminabile și greoaie fiind înlocuite cu replici mai scurte și mai dinamice, cu schimbări de decor atractive, însoțite și de o costumație mai puțin încărcată și machiajul și pieptănătura sofisticată.

Celui cărui i se datorează aceste schimbări binevenite în arta spectacolului este Otajiro Kavakami, autor de scenete și cunoscător de teatru, stabilit de oarecare vreme în țările Europei de vest, respectiv în Franța, unde a dus o adevărată campanie de adaptare a tradițiilor din teatrul japonez la cerințele unei Europe mereu deschisă la inovațiile aduse de curentele artistice moderne. Acțunea lui se conjungă cu realitățile trăite tocmai în acei ani de către teatrul european de a-și găsi formule scenice mai ingenioase și a renunța la schemele prea rutinate impuse de clasicism. E momentul în care s-a trecut la montarea modernă, după concepții regizorale inovative a unor piese de Shakespeare, de Ibsen, Maeterlinck, Hauptmann, Gorki, Sudermann, Strindberg, fapt ce are repercusiuni și asupra spectacolului de teatru japonez a lui Kavakami. El a murit la Berlin în 1911, lăsând deschise noi posibilități de racordare la înnoirile timpului. Una dintre aceste înnoiri a fost acceptarea femeilor în spectacolul de teatru, până atunci un obicei total interzis, rolul femeilor fiind jucat de bărbați în travesti. Cea dintâi care a beneficiat de pe urma acestor experiențe a fost soția sa (directorului), actrița Sada Yakko, care în calitate de gheaișă a fost foarte bine familiarizată cu arta dansului Kabuki, cu mișcările specifice reclamate de sublinierea, unor trăiri psihologice, de rafinamentul pantomimei și alegoriile fanteziste. La San Francisco, unde urma să aibă loc un asemenea spectacol planificat cu o altă actriță, Sada Yakko s-a văzut nevoită să intre în scenă, deoarece actrița anunțată s-a îmbolnăvit pe neașteptate. Faptul a făcut din apariția pe scenă a actriței un debut cu adevărat remarcabil, ceea ce a făcut ca prezența sa în spectacole de acum înainte să devină absolut obligatorie. Turneele protagonistei au continuat în Anglia, unde s-a făcut cunoscută și îndrăgită. Popularitatea europeană i-a adus-o însă Târgul Internațional de la Paris, unde trupa s-a prezentat sub conducerea sa. În urma spectacolelor prezentate, ea a fost supranumită o „Duse a Răsăritului”; faptul că numele ei a fost asociat de celebra actriță, de origine română, Eleonora Duse, este pentru noi un prilej de mândrie. În urma succesului repurtat ea a declarat: „Până acum nu mi-am făcut prezența, niciodată, pe scena teatrului soțului meu, pentru că la noi în Japonia este categoric interzis ca noi, femeile, să fim în preajma bărbaților (ceea ce în țara mea a fost de neconceput, imposibil, în alte țări a fost ușor și posibil de realizat. Cu prima mea apariție am fost nevoită să-mi calmez inima, ca să-mi fac curaj, succesul care a venit după aceea a fost imens”.

Getatea Cavalerilor

2023 - ANUL IULIU MAIU !

NR. 6(34) Iunie 2023

Succesul avut de Sada Yakko pe scenele de la Paris și Londra a făcut din ea o adevărată vedetă. Regina Angliei, Victoria, a gratulat-o în chip deosebit și i-a cerut să-și exprime o rugămintă pentru a i-o soluționa. Actrița a îndrăznit s-o roage să intervină pe lângă împăratul Japoniei s-o lase să joace și în Japonia, la fel ca în Europa, ceea ce împăratul a acceptat printr-un mesaj telegrafic. El a înțeles astfel că teatrul jucat de Sada Yakko face Japoniei mult mai multe servicii peste hotare, decât mai multe ambasade la un loc și că e timpul ca această formă de propagandă culturală să fie încurajată.

Întărită în credința sa că teatrul poate consolida prietenia și înțelegerea dintre popoare, Sada Yakko a plănuit un turneu european de anvergură, turneu care avea în vedere țările Europei Centrale și Răsăritene. Astfel după Viena, actrița a poposit în februarie 1902 la Budapesta, unde, pe scena teatrului „Urania” a dat opt reprezentații în fața publicului, într-o încercare de a prezenta, publicului de aici întreaga complexitate a teatrului japonez, cu referiri la etapele istorice străbătute de acesta și la stilurile și modalitățile proprii de abordare fiecărei etape. N-au lipsit din piesele prezentate conflictele sângeroase, mitul datoriei și al supunerii, relația de onoare atât de implantată în conștiința războinicului japonez, desconsiderarea femeii și mitul invincibilității. Ziarul „*Vasárnapi Újság*” (Ziarul de duminică) consacra acestor spectacole o cronică elogioasă la 23 februarie 1902, subliniind marea bogăție de sensuri și trăiri exprimate, insistența pe detaliul realist al jocului. Este lăudat jocul expresiv al actriței mai ales în drama *Gheișa și cavalerul*, comparată cu o *Damă cu camelii* orientală și în care condiția femeii în societatea niponă e foarte bine pusă în lumină, așa cum o subliniază darea de seamă din ziarul „Budapesti hirlap” din 23 februarie 1902. Cu noi informații vine ziarul budapestan „Magyar nemzet”, care publică un fel de portret biografic al actriței sub titlul „Sada Jacodnal”, ziar care publică cu oarecare regulritate programul reprezentațiilor susținute de trupa japonează. Același ziar revine cu noi informații la 26 februarie sub titlul de „Sada Jacco, Kavakami es tarsasaguk”, lărgind aria de informații cu privire la influența pe care a avut-o asupra ei ideile și scrierile soțului ei Kavakami, căruia îi aparține și organizarea actorilor japonezi într-o asociație teatrală „călătoare”.

Turneele ei în Ungaria și Transilvania au fost reluate în anul 1913, când actrița a făcut impresie în sălile din Budapesta și apoi în cele ale Teatrului Sigleleti din Oradea, unde a poposit în toamna anului 1913. Piesa cea mai gustată de public a fost *Gheișa și călărețul*, așa cum o subliniază cronicarul Pasztor Arpad de la ziarul „Az Ujsag” din Budapesta sau dările de seamă inserate de ziarul „Budapesti hirlap”.

La succesul trupei și-a dat concursul și soțul actriței Yakko, marele Kawakami, ale cărui talente acrobatice au fost remarcate și apreciate în mod deosebit, după cum Sada Yakko a primit numeroase aprecieri pentru rolul femeii nebune din piesa „*Shogun*”. Unii comentatori n-au trecut însă și peste diferențele dintre viziunea teatrală și regizorală europeană, predispusă să accepte cât mai puține exagerări, și naivitățile teatrului japonez, schemele bazate pe melodramatism și travestiuri transparente pe care le adoptă în unele cazuri, suprimarea, dialogului și recursul la pantomimă, adică apelul exagerat la resursele trupului omenesc și nu la psihologia interioară. Cu astfel de elemente proprii teatrului japonez s-au întâlnit și spectatorii din Zagreb sau din Timișoara, unde trupa a poposit de asemenea, întreținând în continuare interesul dezbaterii despre acest teatru, mai ales în direcția sublinierii deosebirilor în raport cu arta teatrală europeană. Discuțiile se duc atât în ziarul „*Vasárnapi Újság*”, cât și în revista „*Szinház*” (Teatru) din 1904 sau în „*Új Idők*”, „*Magyar Szinpad*” sau „*Nyugatmagyarországi Híradó*” lărgind mult aria discuției și implicând personalități foarte diferite în dezbateri. Așa, de pildă, este intervievat pe această temă și dr. S. Niimoto, inginerul șef al căilor ferate nipone, care subliniază în mod deosebit rolul formativ al teatrului japonez, faptul că el este adânc înrădăcinat în cultura națională, încât pentru marea metropolă japoneză inexistența teatrului ar fi de neconceput. Se trec în revistă și mutațiile suferite în ultimele decenii în teatrul japonez și faptul că actrițele japoneze se bucură de același tratament ca și actorii bărbați. Eforturile de modernizare au în vedere și modificarea orei de difuzare a spectacolelor, deoarece anterior acestea aveau loc dimineața, începând cu orele 11. O altă diferență privea formarea actorilor japonezi exclusiv în cadrul trupelor, neexistând școli și academii specializate, spre care se tinde în ultimul timp. S-a ajuns astfel la un nou exclusivism când, în cadrul școlii de fete actrițe din strada Sakuragavo din Tokio, au fost puse tăblițe cu inscripții care anunțau: „Intrarea bărbaților strict interzisă!”

Rolul cu totul deosebit jucat de Sada Yakko la modernizarea teatrului japonez a fost subliniat și din presa din România. În revista „*Rampa*” din București se publică un articol al publicistului francez Laurent Tailhade intitulat *Teatrul japonez modern. Sada Yakko*, în care rolul mării actrițe este astfel calificată: „Fanatică după naturalism, sinceritate, dornică de a da viață și un loc tot mai mare zugrăvirii moravurilor, ea disprețuiește rătăcirile vechi și punerea în scenă tradițională. Suprimă trecătoarea care, în teatrul japonez, cobora în parter și trimite la magazie,

printre accesoriile inutile, bradul, unicul și permanentul decor al pieselor de odinioară. Prin această modificare se mărește iluziunea scenică, întipărint mai multă grație și realitate în figurile încarnate”.

Comentatorul francez face referiri și la debutul ei extraordinar pe scenele franceze, atunci când a cucerit capitala Franței: „Când dna Sadda Yakko veni la Paris, în vara anului 1900 procură parizienilor, neobișnuiți cu Orientul, o surprinzătoare descoperire cu atât mai gustată cu cât arta înfățișată alcătuiă un fericit contrast cu urâciunile respingătoare și spectacolele imbecile din expoziție. Entuziasmul ajunge la maximum. Comediana japoneză de seară egala a doua zi pe Sarah Bernhard, Duse, Reiane și tot ce apreciasem la Rachel și Marie Dorval”.

Ce a urmat după succesul de la Paris ne spun comentatorii unor ziare maghiare, care înregistrează succesul european al actriței. Cu ocazia turneului său budapestan și a reprezentațiilor date pe scena de la Urania, se notează: „După Expoziția Internațională, care s-a încheiat, Sadda Yakko, împreună cu soțul ei Kavakami au pornit într-un lung turneu prin Europa iar azi toată Budapesta a putut-o admira și aclama”. Se scoate în evidență exotismul pieselor, arta machiajului (fața trandafirie cu ochii frumos migdalați), costumația cuprinzând kimonouri aurii, argintii și sifidii, mimica expresivă. Sunt laudate rolurile interpretate de ea în piesele *Gheișa și cavalerul*, *Keza și Mâna*, *Neguțătorul și marinarul* în care a cucerit prin gingășia și farmecul ei. Iată și un portret al ei, așa cum a apărut reporterului: „Sadda Yakko este o faptură extrem de interesantă, are aproximativ treizeci de ani, înălțimea ei este medie, e foarte simpatică, cu trăsăturile feței foarte fine. Ochii sunt nemaipomenit de adânci, vrând parcă să exprime prin adâncimea lor sentimente ascunse”.

Atât ea cât și soțul ei fac parte din trupa imperială, care a ajuns la Budapesta datorită invitațiilor făcute de directorul Teatrului Național, Rajna Ferencz. Aici este însoțită de băiețașul ei în vârstă de patru ani, pe nume Kio și de bona lui Kio, doamna Cilly, încât întreaga familie stârnește interesul publicului. Actrița, a și găsit o modalitate de reclamă foarte ingenioasă, instalând o „șatră” de carton pe străzile orașului, de unde „trilurile” ei se auzeau până departe. Comentatorii reprezentațiilor ei au făcut totuși și unele observații, asemuind spectacolul „cu un lung șir de picturi pe zeci de cartoane, care se derulează în fața spectatorilor ca un șir uniform de imagini, cu dialoguri prea scurte și replici șoptite.

Sadda Yakko și trupa sa au reprezentat o pată de culoare într-o epocă plină de prefaceri ale teatrului european. Faptul că unele reprezentații au avut loc și la noi a marcat începutul interesului românilor pentru cultura și literatura poporului din Țara Soarelui Răsare, determinând chiar proiectarea, unor călătorii în această parte de lume. E și cazul Otiliei Cozmuța-Marchiș, una dintre primele femei de la noi care călătoresc în Japonia, și care a publicat în mai multe numere din „*Luceafărul*” din acei ani o suită de impresii din Japonia. Între aceste „scrisori din Paris”, publicată în „*Luceafărul*” din 1908, se numără și cea despre care vorbim și în care face relatări despre prezența teatrului japonez la Paris, prin spectacolele date de Sadda Jako.

Prezența în Transilvania a trupei celebrei Sadda Yakko a fost o surpriză pentru lumea românească din anii dinaintea Primului Război Mondial. E vorba de aceeași trupă, numită Hanako, care, după încheierea reprezentațiilor programate la Budapesta, ea s-a îndreptat spre Oradea și Brașov. Prezența trupei Hanako în Transilvania e atestată de ziarul „*Gazeta Transilvaniei*” de la Brașov, care consemnează la începutul anului 1911, mai multe spectacole pe care aceasta le oferă publicului din orașele transilvănene. Iată ce ne spune gazeta respectivă:

Confruntarea militară pe care Japonia a avut-o cu Rusia în Extremul Orient a determinat conducerea politică a Japoniei că e nevoie și de o deschidere mai largă spre lume, în primul rând spre Europa, unde obiceiurile, tradițiile și arta japonează erau aproape necunoscute. În acești ani de care vorbim au fost doi mesageri mai importanți, care au stânit interes și controverse. Cel dintâi a fost un ziarist japonez, Suho Chibo, care a luat la rând orașele Transilvaniei unde a ținut conferințe însoțite de diapozitive, prin intermediul cărora publicul putea lua contact mai direct cu realitățile japoneze. Ziaristul japonez venea echipat într-un chimono bărbătesc special și luat rând pe rând în discuție aspecte sociale și de viață diurnă, spre a se constata mai bine afinitățile și desoebirile. El a ajuns să-și țină asemenea expuneri și la Curtea Regală, unde perechea noastră regală l-a primit cu amabilitate și curiozitate, iar în final i-a acordat mai multe distincții românești.

Deodată cu prezența ziaristului și actorului Suho Chibo în Transilvania și la București ziarele ardeleni aduc noutăți despre trupa japoneză Hanaka cu o serie de spectacole într-o serie de orașe transilvane. Aducem în discuție turneele și orașele vizitate, așa cum sunt ele reflectate de presa din Transilvania. Iată ce vești ne aduc ele.